

נספחים

רבי יואל טייטלבוים, האדמו"ר מסאטמר – מכתב

JOEL TEITELBAUM
GRAND RABBI
of SATMAR
in JERUSALEM, Palestine
P. O. B. 5105
500 BEDFORD AVENUE
BROOKLYN 11, N. Y.
Tel. EVergreen 4-9045

יואל טייטלבוים
אבדק"ק
סאטמאר והגלילות
בעזרת"ק וירושלים תשנ"א
ח.ד. 5105
מקום כבודקליו, ג.י.

ב"ה

בשנת תש"י (1950) הוקם המקוה בשכונת פאג'י – סנהדריה בירושלים. בכדי למעט את הפסד מי גשמים על ידי חלופי המים בין אוצר ההשקה והמקוה "נתן סאה ונטל סאה" בהתחשב עם שיטת הראב"ד בבעלי הנפש הוצע על ידי אחי יצחק נ"י שלקח חלק פעיל בבעיות התכנון, לנסות שטה חדשה בבנין אוצר ההשקה על ידי בנית חלקו העליון של האוצר בצורת ארובה בגודל 60X60 ס"מ ובצורה זו למעט את שטח המים העומד במפלס אחד עם מפלס המים אשר במקוה, כך גם תוקטן כמות המים שמתחלפת בין המקוה והאוצר בשעת טבילה. שיטה זו דורשת טיוח מדוקדק בתקרת האוצר בכדי להבטיח את אטימות האוצר ובגלל קושי זה לא המשכנו בשיטה זו במקוואות שנבנו אחר כך.

בשעתו נשאל על כך האדמו"ר מסאטמאר לגבי השיטה המוצעת וכן נשאל אם ישנו פגם בדבר כשבנין אחד נמצאים מקוואות בעלי הדורי הכשר שונים. להלן תשובתו של כ"ק האדמו"ר מסאטמר בענין:

הנה נשאל על קצת ידע הענין נ"י שלקח חלק פעיל בבעיות התכנון, לנסות שטה חדשה בבנין אוצר ההשקה על ידי בנית חלקו העליון של האוצר בצורת ארובה בגודל 60X60 ס"מ ובצורה זו למעט את שטח המים העומד במפלס אחד עם מפלס המים אשר במקוה, כך גם תוקטן כמות המים שמתחלפת בין המקוה והאוצר בשעת טבילה. שיטה זו דורשת טיוח מדוקדק בתקרת האוצר בכדי להבטיח את אטימות האוצר ובגלל קושי זה לא המשכנו בשיטה זו במקוואות שנבנו אחר כך.

בשעתו נשאל על כך האדמו"ר מסאטמאר לגבי השיטה המוצעת וכן נשאל אם ישנו פגם בדבר כשבנין אחד נמצאים מקוואות בעלי הדורי הכשר שונים. להלן תשובתו של כ"ק האדמו"ר מסאטמר בענין:

הנה נשאל על קצת ידע הענין נ"י שלקח חלק פעיל בבעיות התכנון, לנסות שטה חדשה בבנין אוצר ההשקה על ידי בנית חלקו העליון של האוצר בצורת ארובה בגודל 60X60 ס"מ ובצורה זו למעט את שטח המים העומד במפלס אחד עם מפלס המים אשר במקוה, כך גם תוקטן כמות המים שמתחלפת בין המקוה והאוצר בשעת טבילה. שיטה זו דורשת טיוח מדוקדק בתקרת האוצר בכדי להבטיח את אטימות האוצר ובגלל קושי זה לא המשכנו בשיטה זו במקוואות שנבנו אחר כך.

הנה נשאל על קצת ידע הענין נ"י שלקח חלק פעיל בבעיות התכנון, לנסות שטה חדשה בבנין אוצר ההשקה על ידי בנית חלקו העליון של האוצר בצורת ארובה בגודל 60X60 ס"מ ובצורה זו למעט את שטח המים העומד במפלס אחד עם מפלס המים אשר במקוה, כך גם תוקטן כמות המים שמתחלפת בין המקוה והאוצר בשעת טבילה. שיטה זו דורשת טיוח מדוקדק בתקרת האוצר בכדי להבטיח את אטימות האוצר ובגלל קושי זה לא המשכנו בשיטה זו במקוואות שנבנו אחר כך.

בשעתו נשאל על כך האדמו"ר מסאטמאר לגבי השיטה המוצעת וכן נשאל אם ישנו פגם בדבר כשבנין אחד נמצאים מקוואות בעלי הדורי הכשר שונים. להלן תשובתו של כ"ק האדמו"ר מסאטמר בענין:

יואל טייטלבוים
אבדק"ק
סאטמאר והגלילות
בעיה"ק ירושלים תובב"א
ת.ד. 5105
כעת בברוקלין נ.י.

ב"ה

שלו' וכט"ס אל כבוד ידידי האברך
היקר מו"מ בתו"י החסיד המפואר
יו"ש מו"ה יצחק שיינברגר נ"י
מכתבו הגיעני ולא השבתי על אתר
כי בעת בוא מכתבו לא הייתי בביתי
כי הייתי במרחץ שהוצרכתי לעסוק
ברפואה ובבואי לביתי בחדש אלול
הגיעו טרדת הימים הקדושים ושאר
טירדות ונתאחרתי ובאתי כעת להשיב
לו עכ"פ בקצרה כי התבוננתי בהציור
שעשה למדות המקו' והיטב אשר דיבר
שהוא מילתא דמיסתברא שבזה האופן
אין החשש קרוב כ"כ שיהי' נתן סאה
ונטל סאה אבל אעפ"כ לא אוכל לידע
אם היא רפואה מוחלטת שיהי' ברור
שלא יהי' נתן סאה ונטל סאה, אמנם
עכ"פ מהיות טוב בודאי עדיף לעשות
באופן זה מהדרך שהיו נוהגין לעשות
באופן שהוא קרוב יותר שבודאי נעשה
אח"כ נתן סאה ונטל סאה אמנם לפי
ענ"ד מה שדחה בשתי ידיים האופן לע-
שות מקו' אחת גדולה בתקון כראוי
והמקואות קטנות להכשירן ע"י השקה
שראה זה לדבר מוזר שבאותו בית ה-
מרחץ ימצאו מקואות שהכשירן אינו
שזה בעיני איני רואה זה לדבר זר
כ"כ ובהרבה ענינים כבר רגילין בכאלה
ובכל ערי ישראל במדינתנו הי' בבית
מטבחים אחת כשר גלאט כשר וסתם
כשר שאינו גלאט והכל הי' בהשגחת
הבי"ד בהשגחה יתירה במקום א' רק
שבזה הבשר שאינו גלאט היו סומכין
על הקולא של קליפת הסירכות שה-
קילו כמה אחרונים ז"ל והנזהרים
במה שהחמירו הרבה ראשונים ואח-
רונים ז"ל בזה לא אכלו אלא בשר
גלאט ופשיטא שהמקילין הי' שכיח
להם יותר בשר טוב ושמן מהמחמירין
כי רוב בהמות מהכשירות אינם גלאט
וכן בבית מטבחים של עופות הי' הש-
גחה יתירה על האווזות שמלעיטין ב-
בדיקת הוושטין ושאר ענינים ובאותו

מקום היו שוחטין גם העופות הפשוט
טין עבור אותן שלא סמכו כלל על
הקולא לאכול מאווזות המלעיטין
והכל הי' בהשגחה כי עבור שא"א
להחמיר כ"כ עבור ההמון אין להפסיד
את המהדרים ונזהרים שלא לבקש
קולות ולא נתקנאו המהדרין במה ש-
אותן שאכלו מאווזות המלעיטין הי'
להם שומן ובשר יותר טוב ובהרחבה
ובזול והכל יודעין שמה שהוא מדריגה
ראשונה בעיני העוה"ז איננו מדריגה
ראשונה בזהירות התוה"ק כי המה
שני ענינים ובבואי לסאקמיר שהיתה
עיר ואם בישראל מצאתי שם שני
מקואות במקום א' על אופן הנ"ל
שהמהדרין לא הלכו אלא במקוה
אחת שהיתה מוכשרת יותר אך לא
היתה נקי' כ"כ עבור ההמון והי' שם
באותו הבית גם מקוה אחרת שהיתה
נקי' יותר בתכלית הנקיון אך הוצרכו
לסמוך שם על איזה קולא שלא רצו
המהדרין לסמוך ע"ז (ואין נ"מ פה
לבאר הענין שהי' שם) והי' כן המנהג
כמה שנים אך אח"כ בבואי לשם טרחתי
הרבה ע"י הוצאות יתירות ומצאתי
בעזה"י תקנה שתהיה בהכשר על צד
היותר טוב לכל הדעות וגם נקי בתכ-
לית הנקיון ושוב לא הוצרכו לשני
מקואות אבל במקום שא"א להמציא
זה במקו' אחת אין החסרון כ"כ אם
עושין שני מקואות באופן הנ"ל כאשר
ביארתי שנהגו כן כמה שנים אבל זה
וודאי שגם המקו' שעושין ע"י השקה
טוב לעשות הציור שכתב כ"מ נ"י
שהוא עכ"פ עדיף משארי אופני הה-
שקה שראיתי עד עכשיו. יותר לא אוכל
להאריך כעת והנני מברכו בגמח"ט
ובשנה טובה ומבורכת יעזריהו השי"ת
בשועה שלימה בכל עניניו בגו"ר ויזכה
לשבוע רוב תענוג ונחת מכל צאצאיו
ויוח"ל ע"ד התורה והיראה כחפץ
לבבו וכש"ת ידידו דו"ש באה"ר

הק' יואל טייטלבוים

הרב ח. ד. פדווא, אב"ד לונדון מכתב ותדפיס מ"חשב האפוד"

RABBI H. B. PADWA
PRINCIPAL RABBINICAL AUTHORITY
OF THE UNION OF ORTH. HEBR. CONGREGATIONS
78 CAZENOVE ROAD,
LONDON, N.16

חנוך דוב פדווא
אב"ד דתאחדות קהלות החרדים
לונדון תע"א

ב"ה ד' ניסן תשל"ל לפ"ק לונדון תע"א

לכב' ידידיי האחים המופלגים בתורה מו"ה יוסף ויצחק שיחיו ליט"א

אחדשה"ס.

הקונטרס בה' מקואות קבלתי, והיתה מחשבתי הראשונה שאי אפשר לי לספל
בזה לפני הפסח, ובכל זאת הצצתי בו קצת לראות אפיו וחכונתו, ומה אעשה ואני
מוכרח להגיד האמת שאין דעתי נוחה מן הקונטרס ולא על פרטי ההלכות אני
מחכוך אשר בהם לא הי' לי עדיין פנאי לעיין, אלא מה שיש למתוח עליו בקורת
לדעתי, הוא עצם הגישה

שהרי הקונטרס הזה אינו מיוחד ללומדי חורה, אלא שאחם מתכוננים להוציא ספר
להדרכה מעשית בשביל קבלנים העוסקים בבנין מקואות, ואחם רוצים לעשות
פתיחה לספר זה שתבאר את צד ההלכה שבדבר, ולשם זה חורג הספר הרבה והרבה מן
המסגרת הראוי'.

ולדוגמא אעתיק שתי נקודות: בקונטרס שלכם מבוארים היטב הקולות שישנם במעין,
והרי נהגו מורי הוראה להחמיר בזה טובא, יען המהרי"ט בחלק יו"ד סוס"י י"ח
כותב שהרבה פעמים חושבים שהוא מעין ולמעשה הם מי תמציות, ומסביר בזה את מה
שמחמירים טובא בג' לוגין שאובים שנפלו למעין שאין בו מ' סאה עיי"ש, ונמשך מדברי
מהרי"ט אלה שמחמירים אף במעין שנסדקו כותליו, אם לא במעין ממש שאין בו מקום
להסתפק. וזהירי מורי הוראה בזה טובא אע"פ שלא נזכר בשו"ע ונושאי כליו, ולמעשה
דבר זה נוגע כמעט לכל מה שקוראים מעין, דהיינו שחופרים בור והוא מתמלא מים
בטבע.

עוד נקודה: אתם כותבים שזחילה שאינה ניכרת אינה פוסלת ויש מחמירים, והרי
נהגו מורי הוראה להחמיר בזה טובא, ואינם נזקקים לזה אלא במקום דוחק
גדול, ועתה איך יהיו פני הדברים אם הקבלן בונה ~~המקוה~~ המקוה ירצה להתערב
בענין זה, ולהחליט שזחילה זו יש להכשירה כי איננה ניכרת.

ומשעם זה, לדעתי אין זה נכון כלל להציג ה' מקואות לפני אנשים שאינם לומדי
חורה רק בעלי מקצוע בבנין, בצורה זו שאחם מציגים בקונטרס הזה.

אני מקוה שתבינו לרוחי שעלי להגיד האמת לאמחו מה שאני חושב, והנני בזה
דורש שלומכם ומברך אתכם בחג כשר ושמח וכל טוב סלה

עם אסוף החומר לספר זה ובמיוחד בחלק
ההלכתי פנינו בניסן תשל"ל לכב' הרב חנוך
דוב פדווא אב"ד לונדון תוך בקשה לחוות את
דעתו.

את תגובת כב' הרב פדווא מניסן תשל"ל והתור
ספת מאדר תשל"ב הנני מביא להלן, תוך הכרת
טובה והוקרה על הרשות שניתנה לנו להעתיק
תשובת כבוד הרב מתוך ספרו "חשב האפוד"
בענין הלכה למעשה לבנין מקוה בלונדון בשנת
תשכ"ג. תשובה זו מאירה במיוחד על בעיות
השמוש בבטון מזויין, שיעור המקוה, גודל
שפופרת הנוד ועניני המשכה בקרקע הראוי
לבלוע ועוד ....

ב"ה יום ג' כ"ח אדר תשל"ב לונדון תע"א
לידידיי המופלגים וכו' מו"ה יוסף
ומו"ה יצחק שיחיו ליט"א

קבלתי מכתבכם, ויחכן שאחם צודקים שבצירוף
המקרה מכתב הבקורת שלי וגם בצירוף החשבה מספרי
יצאנו מהחשק שחשתי.

אכן לפי שאני חושד אותי שמא נעשיתי נוגע בדבר,
ברצוני שתתייעצו עם עוד חלמיד חכם בעל אחריות.
ואם יצא הדבר לפועל ותדפיסו הקונטרס, נא לשלוח גם
לי קונטרס או קונטרסים אחרים.

הדו"ח ומברך אתכם בחג כשר ושמח עם נחה
וכל טוב סלה

סימן קנ

ביה כ"ג אייר תשכ"ג לפ"ק לונדון תע"א.

לכבוד ידידי הרב"ג מרה מאיר פוזנא שליט"א.
לונדון תע"א.

אחדשה"ט. יקרתי נתקבל פה כי דינא צעני המקוב אשר קבל עדת ישראל עומד לצוות, ופרו"מ אשר משתדל בזה, דורש לקבוע דרך אשר ילכו בה לצנות המקוב בבידור על דבר היותר טוב, ואצא על סדר דבריו לנצל בקורות אשר הוא שואל עליהן אחת לאחת, והבט יאיר עיניו במאור חורחו לדעת המעשה אשר עלינו לעשות.

א

ראשית כל שואל פרו"מ אם כדאי וראוי לעשות כותלי המקוב מאויצן-צעטון, והיינו שיוקם רפת המקוב והכותלים מלימעט, ובחור הלימעט נותנים מועות או חושבים או רשיות של ברזל, ועיי"ז הכותלים מתחזקים יפה ואינם עלולים להכחית כזה סדק, ופרו"מ משרד אשר זה נחון מאד פה לונדון אשר הקרקע רכה ואינה יציבה, ואם לא יתנו מועות ברזל בחור הלימעט המעשה גדולה אשר במשך הזמן יתחבס סדק בחור כותלי המקוב, ואזי מוסף על דבריו אשר מלמד זה שהכותלים עלולים להסדק במשך הזמן, עלולים הם גם צדדים יפים שלא להחזיק המים היטב, ונתונה המועות בחור הלימעט מגדלה כה הכותלים להכיל המים, וביותר במקומות כמו לונדון אשר האדמה רכה ולא יציבה.

והנה דבר זה כבר דברו ממנו גדולי הדור, והתמקנה שזה היתר גמור, וכבר פשט המנהג לצנות מקוואות מאויצן צעטון, וניתוח צארן ישראל כל המקוואות הולכים ונכנסים בדרך זו, וכיון שדבר זה נעשה על פי הוראת מלך ודבן הרי כבר יאל הדבר בזה.

ובהיותי בקוץ אשכנז בניו יארק דתני בזה לפני כ"ק אדמו"ר הגב"ק מהר"י פ"צ שליט"א מסאטמאר, ואמר לי שכבר כתב חשיבה ארוכה בזה להיתר וזכרסא בספר עטרת יוס טוב חלק שביעי, ואמנם אמר לי שהוא רואה הידור בזה להמנע מאויצן-צעטון אם אפשר, אבל במקום שחושבים שיש חשש להשתמש באויצן צעטון, למען יעמוד המקוב ימים רבים בודאי זה עדיף, ועיינתי בספר הלז, והנה בחשיבה היתה מנוארים כל הלחי הספק בזה, וסוף דבר הכל נשמע שהיתר גמור הוא לעשות מקוב מאויצן-צעטון, ואמנם כתב אדמו"ר מסאטמאר שליט"א שם וז"ל אעפ"י למעשה כעשיית המקוב פה לא עשיתי בחושי ברזל, ראשית כבר אמרו רבנן שארץ להוציא במקוב אף ממה שמותר על פי דין וכו' וכו' ומ"מ הוצא דלא אפשר או במקום שאין השגחה כראוי ויש לחוש שפחאוס יסדק ויכהי זולתו ולא ירגישו בזה מתכונן השגחה וזה גרע, אז שפיר אפשר לסמוך לעשות האויצן-צעטון על פי שכתבתי שמדניא לעני"ד שכבר לכ"ע עכ"ל.

וזאת לדעת כי עיקר החשש הוא שמה בני חושי ברזל הנקצעים בחור הלימעט הם בני קבלת עומאה, ואמנם אם נעשו מתחלה לתת צננין אין שום צית מיוחד בזה כידוע, אלא שהחששים שמה בני חושי או מועות ברזל לא נעשו מתחלה לשם כך, ואעפ"י מסקנת גדולי הדורות להיתר, וכיוס אין זה עוד בגדר חששא, כי דבר זה ידוע ופורסם בבתי החרושת מייארים כמויות ענקיות של מועות וחושני ברזל ללמד צננין באויצן-צעטון, ואין שום ספק שאין ליקחן ללמד צננין אלא המועות והמועות, שנעשו לשם זה, ואם כן היתר היום פשוט בכתלים הפשטות.

אכן ישנה עוד חששא, והרחיב הדיבור בזה בספר רשמי שאלה; והיינו שמקוב העשויים מאויצן-צעטון אפשר להצביע את כל המקוב דהיינו הכותלים עם הרצפה, ואם כן יש על מקוב כזה חשש שהוא כלי, וגם מה דבריו כבר גדולי הדורות ומסקנתם שאין בזה שום צית מיוחד. עיין בשו"ת דובב משרים ח"ג סי' פ"ז שכתב חז"ל וכבר ידוע דבריו ה"ל מליצאוווטס שהחמיר במקוב העשוי מלימעט, זאת אומרת שהופסו צלימעט, מפני החשש שיהיו יכולים להוציא מהצנע טלי, ועיין בשו"ת מהרש"ם ח"ב סי' ק"ב שהקל בזה מעט שנעשה דרך צננין, וגם המנחת פחים צו"ד בסי' ר"א הוקל בזה מעטם אחר, ומהול לעיין שם כי דבריו נכונים מאד ע"ל הדו"מ. ועיינתי במנחת פחים, ושם השאלה במקוב הנעשים מאבנים וחיפוש צלימעט, וחשש האול שטיי החיפוש נעשה בכל גוש אחד כמו כלי, וצאח התשובה באריכות ותמלית הדברים שסוף סוף אין זה אלא צננין, ומסיים חז"ל וכן מובאין לעשות בצמה מקומות ומקוב עטרה היא לכ"ע עכ"ל.

גם בחשיבה ה"ל לאדמו"ר מסאטמאר שליט"א מביא חששא זו, חז"ל וכבר גם בהלימעט גופא הרי מחתלה אחרת מתקפסים שהוא כלי שיוכל לעמוד צפני עלמו, ואף שלא נעשה הכלי אלא בשעת קציעתו בקרקע מ"מ לדעת הנוצרי (מ"מ וי"ד סי' קמ"ב) אסור לעבוד בחור כלי אף בקצו ולצבוק חקקו, ונחשו מהרש"ם החמיר, (בדו"מ שם איתא שמהרש"ם הוקל, ושמעתי פשר דבר מה"א שמהרש"ם החמיר מתחלה ואח"כ חזר בו ויחל, והוא משנה אחרונה) אבל כבר ביאר בשו"ת עמק שאלה וי"ד סי' מ"ז שאין בזה שום חששא שהוא עדיף מכלי שקצו ולצבוק חקקו שאינו כלי כלל אלא צננין ממש כמו כינוס אבנים ושיי"ש שברזל, גם הד"ח ב"י מקוואות האריך עוצב בראיות צבננין ממש אין שום חשש, והב"ש בנחש חו"ד ח"ב סי' ס"ד כתב על כך ענינה שכתב"ם וי"ד סי' רמ"ז שטעו החיוב ש"י קציעת נכרים בקרקע צאופן שהקציעות והחקיקה באים כאלה שזה עדיף מקצו ולצבוק חקקו כיון דהוי דרך צננין ממש ופליג על החת"ם שכתב בזה מעטם דדמי לקצו ולצבוק חקקו, ונאמת כי עיקר החילוק בין אם הוא דרך צננין הוא גם צננין עלמו שם בסי' קמ"ב שכתב לחלק דבאנן אחת אף שקצו ולצבוק חקקו אסור לעבוד כי נדח וצד דאורייתא וצננין אבנים הרבה דהוי צננין כשר לעבוד בחור אפי' נדח וצד דאורייתא, והפס שאלם בקצו ולצבוק חקקו מחיר היבא דהוי צננין ממש, וז"ל שסביר החת"ם דתיבה העשוי מנסרים אין זה דרך צננין אלא הוי הכלי הנקצע בקרקע וכו' ודעת הב"ש נוטה דזה הוי ג"כ כמו צננין ממש, וצטטן של מתכת שקצו שם על הקרקע דעת הד"ח דלא הוי כמו צננין ממש אלא כמו כלי דדמי ממש לכוונס אבנים דהוי צננין ממש וכשר לכ"ע, וכן נתפשט היתר בכל העולם שטעון מקוב מלימעט ולית מאן דחש. וא"כ נראה גם החושני ברזל שבתוך הלימעט וצננע עמו יחד דהוי צננין ממש וכשר לכ"ע עכ"ל אדמו"ר מסאטמאר שליט"א בחשיבה ה"ל, והוצא צננין מדברים האלה הוא, כי הבאים לחוש למקוב של צלימעט שהוא כלי חששו צלימעט בלא ברזל ג"כ, ולפי מה שהכריעו חכמי הדורות וכן נקבע המנהג שאין חוששין לה, וצוים מקוואות מלימעט, אין שום חששא גם אם נותנים ברזל לתוך הלימעט, כי גם זה כמו זה צננין גמור, ואין צו שום דבר כלי.

ובדובב משרים נמי שהוצא שליט"א יס קפידא במקוב של צלימעט לפי שהוא משני כלי, לא הביא שיש קפידא נוספת מלד הכרזת, ומי שחושש יש לו לחשוש גם אם הלימעט עשוי כלי ברזל, וכיון שכבר הוכרע להלכה מפי הגדולים שמותר לצנות מקוואות מלימעט, הרי מותר גם

הקרקע ונעשית גוש אחד, ואח"כ יולקס הכתלים והוא צנין ממש.

ועובדא הוא אשר כיום בונים כל המקואות בא"י מאיזן צענון, והדבר נעשה בהוראת גדולי ישראל, ומשתמשים במקואות האלה יראים ושלמים חסידים ואנשי מעשה ואין פולח פה ומאסף. גם חסידיו ליוצאויטש אשר נגדרים טובא אחר הא"ל לא שמעו שימנעו ממקואות האלה. וכעתם נראה בעליל אשר אייזן-צענון — וצפרע כפי סיגנון הצנין היום — אין בו מקום לחששא זו מיקרא, ואינו דומה כלל לזיוור של הא"ל, והוא צנין גמור מכל נד. ויש בו חטאת גדולה הן בשעת מעשה, הן למען יעמדו ימים רבים, והדבר ילא בהיתר ובהידור.

ב

הנקודה השני אשר פרימי רואה לקבוע היא שיעור המקום בליטערה. והנה שיעור המקום ידוע לכל שהוא אחד על אחד ביום ג' אמות, וצו"ד רש"י ר"א איתא שיש לבוסף חצי אצבע על כל אחד כדי שתהא האמה שוקת. והנה האמה היא כ"ד אצבעות, ולפי דעת בעל שיעורי תורה האצבע היא שני אצבעות מעטער. הרי האמה שמונה וארבעים אצבעות ועם האצי אצבע הרי תשעה וארבעים אצבעות, ואריך משתה לחשוב תשעה וארבעים אצבעות על תשעה וארבעים אצבעות ביום מעטער ובצבעה וארבעים אצבעות. ולפי הדין עשרה אצבעות על עשרה ביום עשרה עולה ליעטר אחד, ולפי זה הסך הכל הוא שלש מאות ושישים אצבעות יעטר ועוד תשע מאות ושבעה וארבעים חלקי אלק מליטער. אמנם דעת החזן איש ע"פ גדולי החכמים היא שהאצבע היא שני אצבעות וחצי, ולפי זה האמה היא ששים אצבעות, והרי הוספת חצי אצבע באורך ורוחב, ואצבע וחצי ברום, לריך לחשוב ששים ואחד אצבעות ורבע אצבעות, על ששים ואחד ורבע ברום מעטער ועלשם ושמנים וששים רבעי אצבעות, וזה עולה שש מאות ותשעה ושמנים ליעטר, ועוד שלש מאות ותשעה וארבעים חלקי אלק מליטער, ועוד מעט יותר מחצי חלק האלק.

אמנם המנהג הוא לעשות שיעור המקום הרבה יותר משורת הדין, וכח"ש החשני' צח"צ סי' י"ג ח"ל מי שהוא בעל נפש ידבר בשיעורין ללא ידיו כל ספק וכן ויהיו בכל המקומות לעשותו יותר גדול מהשיעור בפלים וכפלי בפלים ע"ל. וכן המנהג הפשוט הוא בכל המקומות לקבוע שיעור המקום לאלף ליעטר, שהוא מעטער. על מעטער ברום מעטער, וזה למעלה הרבה מכל שיעור שאפשר לתפוס צענון הנה.

ג

ועתה לענין שיעור שפופרת הנוד בצענונים. והנה לשון המנהג פ"ו דמקואות מ"ז ערוב מקואות כשפופרת הנוד כשתי אצבעות תחתיו למקומן, וכעתיק ה"ש החוספתא שתי אצבעות תחתיו בציונות כל על אדם ולא מארבע ופסח פ"ה ולא מארבע בטעם משום דאמרין (מנחות דף מ"א:): דעפח ארבע בגודל שית שית דזוטרתי חמש באצבע וכשתא באצבע היא הציונות ע"ל ה"ש. וכבר הזכרתי בזה הקודם אשר לפי השיעור המסומר, שהוא שיטת החזן איש, שיעור האצבע שארבע מהם בטעם הוא שני אצבעות וחצי, ולפי זה שיעור האצבע שחמש מהם בטעם הוא שני אצבעות, ומזה יוצא לנו אשר שיעור שפופרת הנוד הוא ארבעה אצבעות. ולפי זה כופלים את האצבע הראשונה הסמוכה לאגודל — כי היא אשר חמש מהם בטעם — וזה שיעור שפופרת הנוד. אמנם הלשון בש"ע סי' ר"א סט"ז מ' כשפופרת הנוד שהוא כשתי אצבעות ראשונים מהארבע שצפס הדין, והוא לשון הרמב"ם, והב"י כתב עליו שהוא דלא כה"ש, כי לפי הרמב"ם אין כופלים את האצבע הסמוכה לאגודל, אלא ליקחום אצבע זו והסמוכה לה, והיונו כשפופרת הנוד. גם הגרי"א לין שיש חילוק בין פ"ה ה"ש והרמב"ם, אך ההבדל ביניהם אינו אלא משהו, כי אש"ש שאין לנו סמיון לשיעור אצבע זו שהוא השני מהארבע שצפס הדין, ענינו הראות

אם נותנים בזה בחור הליטענט.

ואחר הענין נראה פשוט כי מקום של ליטענט או אייזן צענון שולקים את הליטענט לתוך הקרקע גם הא"ל מכשיר, ולא החמיר הא"ל אלא במקום שצננה דוגמת חיבה בתוך הקרקע, ובה המצבה רעוע שלא הי' יכול להנטל, וחיפו את המצבה הוא צליטענט ועל ידי כך נתחזק ובה יכול להנטל, ובה דעת הא"ל להחמיר, וסיומן לדבר הלשון בש"ת דובב מישרים שם ח"ל וכבר ידוע דברי הא"ל מליטענט שחמיר שהחמיר במקום העשוי מליטענט, זאת אומרת שחיפה צליטענט, מפני החשש שיכיו ויכלים להוליד המצבה כולו ע"ל הד"מ, וכן יש להבין סמיון מספר א"ל כמו שאבאר.

דכתב הא"ל חו"ד סי' קע"ב ח"ל מ"מ ג"ל דכשאיין נטל כא' לא תשוב כלי כלל ואפי' לעבול בתוכו ש"ד והוא נכון מלד הסבאל. וגם אנו מוכרחים לחילוק זה לדברי האומרים שם צקצקו ולבוסף חקקו חשבו כלי לפסול הטעילה בתוכו. דל"כ לדבריהם א"א לעשות צנין בתוך הקרקע שצפס לו ד' מחילות ושוליים הרי נורת כלי עליו והחיצור לקרקע לא מכני לעבול א"כ היאך מלאנו ידיו ורגליו בכל המקואות הנעשות צענון זה מצערותנו או מנסרים כח"ש בצי"ח ופי' בלבוש סי' קל"ח צענון מקום דלילין. ומה הוא הגדר להבדיל בין זה לבלי. אי' א"ל דכל שאין יכולים להנטל כא' מלד רוע חיצורם לא תשוב כלי ע"ל הא"ל. והנה מהדברים האלה יוצא שאם שמו על הצנין הרעוע הזה ליטענט וע"י נתחזק ויכול להנטל כא' יש להחמיר שלא לעבול בו, ונראה דכן הן הדברים המובאים בד"מ שם צפס הא"ל.

ויש לנו לדון, שלא אמר הא"ל דבריו אלא בצנין חיבה של עץ, שהעץ הוא נפרד ואינו מתחבר עם הקרקע, על כן יש לומר שאם אפשר שיעל כחד הרי זו עטילה בבלי, אבל צליטענט שהוא מין אדמה ויולקין אותו כשהוא נוזל, והליטענט נכנס לתוך קצי האדמה, ואח"כ כשהוא מתקשה הוא גוש אחד עם האדמה בצנין זה לא החמיר הא"ל, כי בצנין זה אין לומר שיש לראות המקום כמו כלי בתוך הקרקע. וסמיון לדבר מה שכתב הא"ל סי' קע"ב סט"ז ע"י לפרש שיטת הרמב"ם ח"ל והמתבאר מדברי הרמב"ם דלע"פ שכבר ניקב הכלי נקב המעבירו ומושיבו ע"י הארץ אינו כשר לעבול בתוכו אלא"כ קצתו או בני בארץ באופן שטי"ז יולאח מתורה שירי כלי לתורה צנין, ומשתה לריבוי אנו לדון מהו הקביעות או הצנין הזה ואין ומה יכ"י. ובאמת ש"ל בפשיעות שיש לחלק בין כלי חרס דמיידי צ"י הרמב"ם לפי"ד הב"י לבלי עץ. דכלי חרס מתחבר לארץ שהוא קרקע עולם בחיצור קל יותר מכלי עץ. לפי שהחרס עם העפר הוא מין צמיו. ע"כ צמעת דיבוק שמקרים אותו בארץ ומדביקים דפנותיו להעפר אפי' ע"י לחלוחית עפר הארץ מתחלחלים היעב דופני החרס והיו לאחדים עם דופני הקרקע וכו"ו קבועים ממש משא"כ בחיבה של עץ אש"פ שידביקו לעפר הארץ אין זה דבק טוב ובקל יפרידו ביניהם ואין זה קביעות כלל. עו"ש שהארץ עוד דהיינו טעם שהחמיר בעל החנוי כל כך במקום העשוי מעץ, ולא די לו בחיצור לאדמה כמו שדי לו להרמב"ם בעריבה של חרס, כי ס"ל שיש חילוק בין חרס לעץ. והנה הראב"ד מחמיר יותר מהרמב"ם דלפי' בחרם אין עובלין בתוך הביגית כידוע, ולפי דרכו והסברו של הא"ל קרוב מאד לומר דצליטענט שולקים אותו לתוך האדמה והוא מין צמיו ומתקשה ומתאחד עם האדמה להיות ממש אחד אין שום מקום לחוש יותר, ולא מביעא שהוא כשר לדעת הרמב"ם, אלא אפי' לדעת הראב"ד שהוא מחמיר עוד יותר מן הרמב"ם יש להחיר בזה בלי שום פקפוק.

ובספר רשמי שאלה מלייר דרך הצנין של אייזן-צענון, שולקים כל המקום צין שתי תיבות של עץ בדרך שולקים כלים, ואח"כ משקלים החיצות ונעשה המקום בתלות ממש, ורק אח"כ מחברים הצנין הוא אל הארץ. ובאופן זה ודאי יש פקפוק גדול, ואם היו עושים בדרך זו הי' לאסור גם בלי בזה, אבל כיום אין זו דרך הצנין, אלא יולקים מתחלה הרעפה בתוך הקרקע, ובהנחה מתאחדת עם

שהבדל בינה לבין הראשונה אינו אלא משהו. ולמעשה נראה דגם זה שייך מה שהבאנו בזה הקודם בשם החשבין שמי שהוא בעל נפש ורבה בשיעורין וכן יש לעשות הנקב לכל הפחות חמשה לענינו, ואפי' יותר.

ד

בענין שיעור גובה המים לקיים מה דליתא בס' ק"ח סעי' ל"ו לרי"ך שיהי המקור גבוה ממעל לעצורה וזה לפחות. הנה המנהג המקובל הוא לעשות גובה המים מאה ועשרים לענינו צורך, גם טהרים לעשות המדרגה התחתונה רחבה ד' טפחים (כמו דליתא בס' ק"ח סעי' ל"א) ועלי טובלת הנשים קטנות הקומה, ורגילים לעשות המדרגה הזו פחותה בגובהה ממדרגה רגילה, ואין זה לעיכובא.

ה

עוד שאל פרו"מ על איזה לימנעט יש דין קרקע הראוי לבלוע לענין המשכה, גם אם לרי"ך שיהי ראוי לבלוע עד קרקע עולם, או אפי' אם יתן קרקע ע"ג אבני שיש, ג"כ יהי כשר.

והנה בא דכתב הרמ"א בס' ר"א סעי' מ"ו דטוב להחמיר להחמיר: שח"י בהמשכה על גבי קרקע הראוי לבלוע, מקורו מהמרדכי מוצא בבי' שם ח"ל כתב המרדכי בפ"ג דשביעות כתב הרא"ש בס"י ח"ל שמתני ה"מ הוא

לא שאל המשכה על גבי קרקע או על ראוייה לבלוע בקרקע ואז המים נחבטו אגב קרקע ובשוחלת לגומא נעשים כאילו באו מתחתית הקרקע כי נחבטו מהם שם שאזנים אצל המשכה ע"ג רצפה אבנים או נסרים שאינם ראויים לבלוע בוי כמו שנתחבטו בכלי ולא נחבטו שם שאזנים מנייניהם שהרי אינו יכול לדנוע כאילו באו מתחתית קודם שהמשכה עליו שהרי אינם ראויים לבלוע להחמיר וכן מלאה בנחש כ"ר אליעזר מרדון ספר רוקח עכ"ל, עכ"ל הביי.

ולכאורה לפי הכסבר הזה, דהא דנענין קרקע הראוי לבלוע הוא משום דנימא שהמים הם כמו שנחבטו בקרקע ונחמא, ועיי' הם בעלים אגב קרקע ובעל שם שאזנים מנייניהם, יש מקום לומר דנענין דוקא ראוי לבלוע דוגמת קרקע, ולימנעט אפי' שמתעבדו לבלוע מים, אין בשיעור דוגמת כה בבלועה של קרקע. גם יש מקום לומר כיון דעיי' מה שהקרקע ראוי לבלוע אלו לריכס לומר שהמים בעלים אגב קרקע, אי' הקפידא דוקא קרקע או מונה על הקרקע משא"כ גג שאינו ראוי לבלוע ואין עליו דין המשכה, אפי' אם היתה מעט עפר על הגג, אין לומר כגון זה שהמים נחבטו אגב קרקע ונעבדו.

מיהו עיין בחת"ס יו"ד סי' רי"ד ד"ה הנה במרדכי ובי' שחמ"ה על מן שאינו מזכיר כלל שיעור זה בש"ע, דהמשכה לריכס להיות על קרקע הראוי לבלוע, גם חמ"ה על הרמ"א שאינו מזכיר שיעור זה אלא בדרך חומרא בעלמא, ומגדיר שם החת"ס דהני פוסקים דס"ל דנענין קרקע הראוי לבלוע, כי לא חמרו דריכס אלא להכשיר שאינה בהמשכה כולה, כי לא בהמשכה בזה להכשיר פסול דאורייתא, ולא נענין שיתעבדו המים על גבי קרקע, אצל כגון אן דלא מכשירין בהמשכה אלא אי"כ רבו מים כשרים, ליכא מאן דנעני על גבי קרקע הראוי לבלוע, ע"כ לא חשו לה עתה"ד החת"ס, וסיים ח"ל זה נראה לי צדור בעצה"י.

הנה לפי דברי החת"ס לא הזכיר מן כלל השו"ע דנענין המשכה ע"ג קרקע הראוי לבלוע, וגם הרמ"א לא הזכיר אלא בדרך חומרא בעלמא, יען לפי שיעטנו שאין מכשירים בהמשכה אלא"כ רבו מים כשרים, כ"ע מודי דלא נענין קרקע הראוי לבלוע. ואי"כ כש"כ במקור שאין בו מים שאזנים, ואפי' יש הם מתכשרים בכמה אפני, כן צריעה כן בהשקפה, ובהמשכה אינם אלא הידור על גבי הידור, שאין להכשיר שח"י בהמשכה ע"ג קרקע הראוי לבלוע. ואם מוסיפים לעשות גם ההידור הזה, שח"י בהמשכה

ע"ג מקור הראוי לבלוע, עכ"פ דיו שיקח לזה לימנעט, אשר סוף סוף עיינו הראויה שלימנעט בולע מים, וגם דיו שיהי שלימנעט כזה הראוי לבלוע נחון על גבי צינן, ולאו דוקא על קרקע עולם. שוב מלאה גם בחזון איש יו"ד סי' קכ"ג סוף אות א' דפשיטא לי' דלימנעט (מלט) דינו בקרקע הראוי לבלוע.

וראיתי במקום אחד בירושלים שעשו עוקה של לימנעט על יד המקור, והיתה העוקה הזו מלאה חץ דכ"י שצרי אבנים קטנים, ודרך אותה עוקה הומשכו המים למקור. וכמדומה שהדבר נעשה על פי הוראה בגאון מו"ר זצ"ל מיינצערנ ז"ל, ובי' בהסכר שהמים נכנסים תוך חלקי האבנים וזה כמו קרקע הבלועה, וזהו בהמשכה על גבי ההידור משני גידים אי' משום הלימנעט אי' משום חלקי האבנים.

אמנם ההידור הזה לרי"ך תשומת לב שלא יאל ממנו חורבה, וכמו שהעירי ח"א, כי אם יעשו אותה עוקה בתלש,

ורק אח"כ יחבדו אותה בקרקע, ויעשו שם צית קיבול לזורק אותם חלקי האבנים, יהי נכפך ההידור הזה לפסול גמור של שאזנים, וצדכ"ג יעשו הלימנעט שעליו ממשכים המים למקור חלק בלי שום צית קיבול, ואם אז ח"א להשים חלקי אבנים, יעשו בלי חלקי אבנים. ומה שראיתי בירושלים ששמו חלקי אבנים בתוך העוקה, שם נעשית העוקה מתחלתה בקרקע, ודבר זה לרי"ך תשומת לב.

אגב הנינו לעיור בזה דס"ל להמרדכי, דהמשכה אינה אלא

על גבי קרקע הראוי לבלוע, והנה לא הזכיר זה אלא לנעין המשכה שאזנים, אצל לענין היותן צבירה לא הזכיר שרי"ך המשכה ע"ג קרקע הראוי לבלוע, ויש לחשוב קצת על זה, כי שאינה להרבה פוסקים אינה אלא דרבנן ואפי' כולה שאינה, והיותן צבירה הוא מן החומר לדעת רוב הפוסקים, ומה זה שחמ"ו בשאזנים יותר מצביותן צבירה. ואפי' המתברר דלית לי' קרקע הראוי לבלוע, אצל עכ"פ קרקע בעי' או שאר דבר שאינו בלי, כמ"ש בסעי' מ"ו דהמשכה ע"ג כלים ואפי' בלי גללים שאינם בני קבלת עומאה לא מהני, ואילו לבני היותן צבירה כתב המתברר בסעי' מ"ח ח"ל וכן סילון של מתכת אסור להמשיך בו מים למקור שמקבל עומאה וכו' שיהיו המים נופלים לידיו על שפתו וממשיכים לתוכו או שמתברר לפי הסילון של אבר ליטור קטן של עץ או של חרס שהמים מקלחין ממנה למקור כשר עכ"ל, הנה שניטור של עץ או חרס שפסול להמשיך עליו שאזנים, כשר להמשכה לענין היותן צבירה, ועמא"ל בעי'.

עוד חזין דהמשכה לענין שאזנים אינה פחותה מג' טפחים כדליתא בסעי' מ"ה, והמשכה לענין היותן צבירה סגי בכל שהוא, כדליתא בסעי' מ"ח דדבר המקבל עומאה אינו פוסל אלא"כ המים נופלים ממנו להדיא לתוך המקור. ועל זה עמד כבר החת"ס יו"ד סי' קכ"ע ד"ה אך מ"ש וכו', וכתב דבאמת היינו יכולים לפרש דהא דליתא בסעי' מ"ח דאם אין המים נופלים להדיא לתוך המקור כשר, הכוונה שיש המשכה של ג' טפחים, אלא דמן הגמ' זכאים דף כ"ב ע"כ מוכרח דלענין היותן צבירה בהמשכה משכו סגי, והחכמה הוכחה זו גם בבי' עיי"ש.

ועמד החת"ס על הפליאה שיש בדבר, דלענין המשכה שאזנים דרבנן נענין ג' טפחים, ולענין זמילת מים ע"י עברה סגי בכ"ש, והצ"ח החת"ס שם דברי הר"י בחש"י דהא דנענין המשכה של ג' טפחים הוא כדי ששטה בהמשכה ילא מתורת לצור, ועפ"י חזק ח"ל אמנם הר"י בחש"י שבי' אין המשכה פחות מג"ע משום דהתם הלאה חכמים שיומנעט ע"ג קרקע וכו' דהך קרקע היא פחות מג"ע ולפעמים נדונים כמאן דליתא בידי דשי"ך לצור אי"כ לא הוה המשכה שלא נמשך כלום משא"כ לענין חזילה עכ"ל. הנה החת"ס עשה חירון מזה דנענין המשכה ע"ג קרקע, אשר ע"כ פחות מג"ע כמאן דליתא, משא"כ חזילה צבירה דלא נענין המשכה ע"ג קרקע.

יסדק במשך הזמן ולא ידעו, והמים יפלו שם, ונמצא האוצר
הוא זמל בשעת עזילה להאוצר הכי. ואמנם דעת פרו"מ שהיא
השגה רחוקה, ובפרט שאף אם יהי כך אין זו אלא זמילה
למעלה ממ' סאה, שאין הרמ"א חושש לה בסעי' ה' אלא
לכתחלה, וגם דעת הש"ך הוא ק"כ שאין לחוש לזמילה שהיא
מתחת האדם הכוזב.

וידעתי גם השגה רחוקה אין הפסד אם חושש לה, גם
ראיתי מדקדקים אשר כבדו לא ראו לכוונת מקום
במקוה, אשר אפשר שיתבאר שם איזה קלקול ולא יהי גלגל
תקף. ובה זמילה למעלה ממ' סאה כשרה צדיעצו, הנה
נתן סאה ונעל סאה בשאיבים אין הרמ"א מזכיר כלל, וכל
זאת דעת הש"ך לית' לז' לכתחלה. וזמילה למעלה ממ'
סאה חמור ק' יותר, שכן הרמ"א חושש לזה, ולמה נחמור
בנתן סאה ונעל סאה, ולהעלות זאת נניח מקום השגה לז'
לידי זמילה למעלה ממ' סאה ולא נדע.

גם ה' דעת הש"ך שאין לחוש לזמילה שבה מתחת
הטיבל, הנה הש"ך צעמו מציא שם שלדעת מהר"ק
יש להקפיד גם על זה. על כן לדעתו עיז יותר לעשות השקב

גמורה נקב בשפופרת הנוז בין האלירות, אלא שיעשו הכוזב
למעט בחלק התחתון של הכותל, ככה שאם יתבאר סדק יחי'
תקף ניכר, כי יפול שטח מים של שני האלירות גם יחד.
והעלנו גם לענין נתן סאה ונעל סאה, כי בחלק התחתון
של האלירות אין כל כך תנועה במים, ויתכן שאין המים
מתחלפים שם ע"י נקב בשפופרת הנוז, ויותר מזה שמחלפים
בגובה ע"י קליפת השום ברוח בשפופרת הנוז.

(והנה) מורה מאיר פוזנא נ"י חזר והסביר לי, שאם יעשו
נקב להשקב בשומק האלירות, יחי' קשה להשיג
שם סתימה כדי להריק אצור אחד ולהניח את השני מלא,
בזמן שיחי' נזרק בכך. ובכן הסכמתי אחר שאפשר לעשות
ההשקב ע"י פירלה בכותל המפסיק, אלא שחיי' פירלה זו
עמוקה קלה, כדי שאם יתבאר סדק באוצר שני והמים יפלו,
יחי' תקף ניכר באוצר הראשון.)

2

עוד דורש פרו"מ לזכר אם מותר לרף המקוה צרעפים
(שיוכלו בלע"ז) שיש בחוריהם גומות, והגומות האלו
נעשו שיכנס בהם טיט הבצין וידבקו היטב על הכותל.

והנה גם ר"א סעי' ל"א איתא רעפים שמכנסין בכן הכנות
אש"פ שיש בהם גומות ותקקים ואין פוסלן המקוה
לפי שלא נעשו לקבל בהם עכ"ל, ובניד אין לזרז לז' לז'
כי הרעפים האלו פויהם חלקים, ואחוריהם שבהם מלאות
הגומות נדקקים אל הקיר, ואין באים כלל צמגע עם המים.
וגם אין לפקפק שמה הני גומות יש לכן דין בית קיבול מלא
שעשויות לקבל את הטיט, וא"כ פסולים הני רעפים מעטם
קבלת עומאה, כי הגומות האלו אינן עשויות לקבלה, אלא
עשויות שהטיט ידבק על ידיהן את הרעפים להכותל. ועוד
כי הגומות האלו עשויות למלאות עלמיות (שיון שזות
יעקב האו"ח סי' ל"ג) ואין להם דין בית קיבול. ועוד
שהני רעפים נעשים לשמש עם הקרקע וגם מחוברים
לקרקע ובבגין זה אין דין קבלת עומאה לבי"ט. ועוד אם
נתן להם דין קבלת עומאה מזה הגומות, הלא אין כלי חרס
מקבל עומאה אלא מזה בית קיבולו ולא מזה האחר. (שיון
סי' ק"ח סעי' ל"א).

הרביתי הדידים משום פטעיה דאורייתא אכל למעשה
אין לזרז בזה, כי אפי' היו הרעפים האלו
משמשים בתוה, אין עליהם שום דין קבלת עומאה כמו
דאיתא בתוספתא הביאה הר"ש פ"ב דכלים מ"ז דכל המשמש
כפוי כלי חרס, ופסקה הרמב"ם פ"ח מה' כלים
ה"ה ח"ל זה הכלל כל המשמש ככלי חרס כשהוא כפוי טוה.
ובניי בזה דושי"ת ומצדק אותו בכל טוב סלה.

אך כבר זיינתי דבר עלמו יש בו מן הפלא, דאמאי לענין
שאובין צעינן המשכה על גבי קרקע, ולענין
הוייתן צעהרה לא צעינן המשכה על גבי קרקע, ואולי יש
לומר בהסביר הדבר, דבמים שאובים נקרא על המים שם פסול,
וענין המשכה לעשות ממים פסולים מים כשרים, ולכן צעינן
כל בני תנאים. ובמ"ש המרדכי ה"ל לענין קרקע הראוי
לבוש, דבמים נחשטלו אבז קרקע וכאלו צלו מתמלאת
הקרקע ונחשטלו מהם שם שאובים עיי"ש, ואף החולקים על
המרדכי ואינם מזריכים קרקע הראוי לבוש, אכל עכ"פ
קרקע מזריכים לשם זה או ג' ובני"ל, וממילא מזריכים ג'
עפ"הם. אכל לענין הוייתן צעהרה לא מצינו שיחי' נקרא
צזה שם פסול על המים, אלא שהמים זריכים לז' לתוך
המקוה בדרך של טהרה, ועל כן לא צעינן צזה בני תנאים
של המשכה, ואפי' אם שאובים הם מדרגין והוייתן צעהרה
דרך להיות מן הטהרה, לא הרי זה כהרי זה.

אבל עדיין קשה, לפי מה שכתב הר"ש פ"ב ממקוואות מ"ג
ח"ל ומיכר אי אפשר לומר בשום ענין דבולו שאוב
דרצון מהא דתנן במ"ס פרה וכו' ואמרין בפרק שני דזבחים

(כ"ה) מנה ה"מ אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי בר אבא אמר
קרא ארץ משיון וצור מקוה מים יחי' עובד הוייתן ע"י
עברה חלה והאי קרא גבי מקוה כתיב וכו' ש"מ דשאיבה
דאורייתא לכל הפחות כולו שאוב ואפשר דשאיבה שש"י כלי
גללים כלי אבנים כלי אדמה וכו' אפי' כולו שאוב דרצון
דאורייתן ע"י עברה עכ"ל. משמע לכאורה, דלפי חירון זה
רצונו לומר, דפסלו חכמים שאיבה גזירה אע"י הוכח דאין
הוייתן צעהרה, ולפי זה קשה איך יבא עפל חמור מן העיקר.

איברא אין זה מוכרח, דאפשר שאין כוונת הר"ש אלא
לומר דלפעמים השאיבה מן הטהרה, ובגין שהשאיבה
בכלים עומאים והמים באים מחוכם לתוך המקוה, ולא מעטם
שאיבה אלא משום הוייתן צעהרה, אכל אין רצונו לומר
דמעטם זה גזרו על שאיבה. ובר מן דין הר"ש אית לי' גם
בשאיבה שדיה להמשכה כל שבו ולא צעינן דוקא ג' עפ"הם,
עיון צב"י כי ר"א בד"ה שיעור המשכה, גם לא נמצא על
הפוסקים המזריכים קרקע הראוי לבוש צב"י שם, גם ה' ה' ה'
דאיתא בסעי' מ"י דאין המשכה אלא על גבי קרקע או
לומר ולא ע"י כלי ואפי' אינו מקבל עומאה הוא מן הראש"ד
ויתכן דהר"ש לא ס"ל הכי, אמנם אין לזרז לז' זה ובמ"ש
דאין לנו הכרח בכוונת הר"ש דגזירה שאיבה היא אע"י הוייתן
צעהרה, ושפיר יש לומר דלא הרי זה כהרי זה.

1

ועכשיו לענין מה שפרו"מ רואה לעשות שני צורות להשקב,
והיינו שמקוה העזילה יחי' מושק לאוצר של מי
גשמים, והאוצר הזה יחי' מושק לאוצר שני של מי גשמים
העומד בלדו. והעטם הוא כדי להפחית בכל האפשר
ההשגה של נתן סאה ונעל סאה, אשר לפי דעת הראש"ד
בש"ך הוא ס"ג יש להקפיד על זה לכתחלה גם לענין שאובים.
פרו"מ אינו רואה לעשות לשם זה אוצר עמוק של מי גשמים
ועם מוקב צלמלע, כי הוא חושש לדעת הדברי חיים וי"ד
ח"ב סי' פ"ח שיש במקוה על גבי מקוה משום קטפ"ה.
ואש"פ שהדי"ח אינו מחמיר אלא במקום שההשקב צבא
להבשיר מקוה הפסול מה"ת, ולא כן צב"ד שאין ההשקב אלא
להודור, מ"מ רואה פרו"מ להדר המקוה גם בחומרה זו.
וזה ודאי טוב ויפה, אכל פרו"מ מוסיף עוד תחבולה, והיינו
שהמקוה יחי' מושק לאוצר הגשמים נקב בשפופרת
הנוז, אכל אוצר הגשמים יחי' מושק להאוצר השני רק ע"י
פירלה בגובה הכותל על רוס קליפת השום ועל רוח בשפופרת
הנוז, דאיתא בסעי' י"ד, וכל זה למעט כלל היתר התחלפות
המים בין האלירות, ולהתרחק ביותר מחשש נתן סאה ונעל
סאה. ועל זה יש ק"ת לפקפק, כי יש לחוש כי האוצר השני

הרב י. מ. טיקוצ'ינסקי ז"ל מתוך "מאסף" שנת תרס"ד

ענין מיוחד יש במאמרו של ר' יחיאל מיכל טיקוצ'ינסקי משנת תרס"ד (1905) המתאר תכנית המקואות והכשרם בירושלים בתקופה ההיא. מענין במיוחד הוא תאור ה"תקון" בהכשר מקואות שנעשה בשנת תר"ס לשיטת הראב"ד (סעיף י') וכן תאור אוצר מי הגשמים הגדול (בסעיף י') המאמר פורסם ב"מאסף" שנת תרס"ד.

פ

חוברת ז

והלכה, וס' גדולי טהרה על הל' מקואות ס' ט']. וכשכא להכשיר מקוה הטבילה פותחים את נקב השפופרת ויבאו מים כשרים ממקוה הכשירה למקוה הטבילה וכאשר יגיעו המים עד השפופרת סותמין אותו ומוסיפין מים שאובים במקוה הטבילה עד שיהי' גובה המים זרת ממעלה להטביר (כדאיתא בשו"ע ס' קל"ו סעי' ל"ו ויעו"ש לבושי שרד) וכשרולים להחליף שוב את המים של טבילה מוסיפים מים שאובים למקוה הכשירה עד שיהי' שוב מליאה ופותח שוב את השפופרת, וחוזר חלילה, וכך מחליפין המים כמעט בכל שבעה ימים: **ב) מהוה הכשירה**: 1.80 מעטער ארצה 1.20 רחבה 1.20 גובהה, ובזה ארבעה שעורים של מקוה [כי שיעור של מקוה הוא ג' אמות מעוקבים והיינו אמה על אמה ברום שלש אמות וכל אמה הוא ערך 60 לענטשמעטער] כדי שיהי' זה שיעור גדול בשופי משפופרת ולמטה וכן גם שיעור גדול משפופרת ולמעלה, וכאשר ירדו המים ממקוה הכשירה למקוה הטבילה ישאר שיעור גדול ממים

סימן פ"ה.

עמ"י ח' שבט תרס"ד פעה"ק ירושלים תובב"א לכבוד ידידנו הרב, ..., כמוה"ר בן ציון קואינקא ג"י עורך, "המאסף" שלום, כת"ר שאל מלאתי לבאר לו את תכנית המקואות שלנו האשכנזים פעה"ק ירושלים ת"ו ומנהיגנו בהשירותם, והגני למלא בזה שאלתו,

א) אצדנו נעשו ב' מקואות סמוכות זו לזו וכותל מפסיק ביניהן ובאמצע כותל המפסיק נקב כשפופרת הנור. מקוה אחת להיות זה מים הכשרים ומי הגשמים יורדים לחוכה ונקראת "מקוה הכשירה" והשני' היא שטובלים בה ונקראת "מקוה הטבילה". בימי הגשם יבאו מי הגשמים למקוה הכשירה מן הגגות דרך לנור של חרס: ויש שעשוי חלול בקרן זוית של בנין בית המקוה ודרך שם יבאו מי הגשם, ויש שעשוי לנור מהקארוסעם של חרס שהנם חלולים ואין בהם להחזיק [ואם א"א לעשות לנור של חרס, יע' שו"ע ס' ר"א סעי' מ"ח ובנוב"י מה"ט ס' קל"ז קל"ח וחת"ס ס' קל"ח קל"ט

המאסף שנה תשיעית

הריקה, ואח"כ כשרולים לנקות את השני' מהפסין הסדר, מריקים את השני' ומוסיפי' מים שאובים לתוך הראשונה שירדו ממנה לתוך השני', וחוזר חלילה בכל פעם :

(ה) **ומראש** נתקשיתי מה מועיל האי דאלו מכשירים את

מקוה הטבילה ממקוה הכשירה, אחתי הא כשאלו פותחים השפופרת הרי קלית הראשון של המים בא מבח ארס הפותח והר"ז תפסת ידי ארס, והרא' דהא אס אשקיל עליו בידקא דמיא ע"י שהסיר את הדף המונע ומית חייב עליו שהוא כוזק חזק (בגמרא ע"י וקולן ע"י), ואם יש בשיעור

הראשונה ג' לוגין הרי באו ג' לוגין ע"י תפסת ארס (והיא רק לדעת הרמב"ן והרא"ש והטור שס"ל דכל שבה ע"י תפסת ארס אף שלא ע"י כלי הרי זה כשאובים משא"כ לדעת הרא"ש והראב"ד דלדירכו תפסת ידי ארס שלא ע"י כלי פוסל דוקא אס רוב המקוה נעשה כן, ע"י ע"י ס"ק כ"ז וכ"ת, וע"י ס' גידולי טהרה ס' י"ד ושם השיג על הט"ז וס"ל דאף להראב"ד פוסל ג' לוגין מתפסת ארס יעו"ש), הן אמנם דלוא אף מקוה הטבילה כולה שאוב מתבשרת בהחיצור למקוה ע"י שפ"ס וה"ל מתבשרים שתי המקואות, אך א"כ שיב אין לנו מריוחים לגבי שיטת הרי"ו ודעו"מ (אשר בטבילה לנו מכשירין את מקוה הטבילה ממקוה הכשירה כאשר כתבתי לעיל אות ג') והיינו יכולים בוב למלא את מקוה הטבילה במים שאובים ולהכשירה בהשקה ע"י שפ"ס, ובדומה לזה התקשה הט"ז בס"ק מ"ו והביא בשם הרמב"ן שהקש' איך מותר להביא מים למקוה בכלי מנוקב מה מועיל מה שאנו חשוב כלי מ"מ הא בא ע"י ארס למקוה, ועל קושייתו תירץ דכה"ג שהיו גור אחת שפיר הוי נלוך חצור, אולם כנ"ד אס נאמר שהקלות נחשבר שיב ע"י נילוך חצור הרי הוא גור אסין ולא הוי חצור, ומכ"ש שקשה להרמב"ם דפסק דל"א אפי' גור אחת, וגם לפמ"ש הט"ז לחלק בין היכי שהוא איסור דאורייתא לבין איסור דרבנן הרי גם הכא לשיטת ר"ת הוי דאורייתא כמ"ש בפ' חזקת הבתים דג' לוגין בתחילה פוסלי' מן ההורה. אכן לפימ"ש הס' זכרון יוסף בדבר, "מכונת הפלאמפין" שאפשר אולי להקל אס משיכת המים היא תמידית באין הפסק שמתבשרים ע"י השקה, ור"ל שהקלות עב כשעור שפ"ס שמתבשרים ע"י השקה,

כשרים במקוה הראשונה ויבא שעור גדול למקוה השני'. ומקוה הטבילה: 1,30 ארבה 1,20 רחבה, ומקרקעיתה עד השפופרת 80 לענטימצער אשר בזה תקבל מים כשרים בשעור גדול, ומוסיפים בזה מים שאובים בערך עוד 40 לענטימצער שיה' גובה המים ערך 1.20 שהוא כזרת למעלה מהטבור :

(ג) **ומה** עצם לנו נוהגים להכשיר את מקוה הטבילה ממקוה הכשירה

ואמאי אין לנו נוהגים מים שאובים פשוטים למקוה הטבילה ולהשיק את מקוה השאוב למקוה הכשירה, נפסחת השפופרת, ותהי' גם המקוה השאוב כשירה ע"י השקה? זהו משום השיטה המובאה בב"י (בסוף ד"ה כתב המרדכי) בשם הרי"ו ובש"ך ס"ק מ"א וק"י ב: שיש אימרים שאס חצר מקוה שאובה למקוה כשירה ע"י שפ"ס וגסתם השפופרת חוזרת השאובה לאיסורה, וכדי לחוש לדעת ה"א זה ממלאים את מקוה הטבילה ממקוה הכשירה, כי להניח את השפופרת פתוח תמיד קשה בשביל החמוס שמחממין את המקוה ושלא יתקלקלו המים הכשרים וגם שמא יסתם שפ"ס באויר זמן, לפיכך נוהגים ככ"ל, הן אמנם שיטה זו קשה לכאורה מאד דכנראה ממתני' פ"ו דמקואות מ"ג מבשרת השקה גם לאחר שכלתה ההשקה, וכדאי' בשו"ע סעי' כ"ה, וזו היא תמיהתו של הנו"ב מהד"ת ס' קמ"א יעו"ש, אך עכ"פ הש"ך הביא דיעה זו וסיים ע"י "ומוב להחמיר לכתחילה". ועתה ראיתי בס' גידולי טהרה על מקואות בס' יוד יבא את דעת ה"א מקו"ש הנ"ל וחזקה במסמרים והביא דעת הרבה רבנותא סס"ל כן וסיים שאינו יודע מקום להקל בזה יעו"ש [ומלשון המשנה שס"פ מ"ח, "ממלא בכתף ונותן לעליון עד שירדו לתחתון מ' סאה" אין לדייק אמאי לא ע"י השקה, כי יש לאמר פשוט שכלן אמרו עליון ותחתון ודין להשקה השמיענו במשנה ג').

(ד) **וראיתי** בחת"ס ס' ר"ג רי"ב

ורי"ד שהביא המנהג שלהם, והוא בעיקרו כמו מנהג שלנו, אלא שהם משמשים בשתי המקואות לטבילה, ושם כתב שמנהגם לעשות ב' מקואות סמוכים ונקיבים זל"ז בשפופרת הנוה, ובשמנקים האחת ומריקים אותה מוסיפים בחברתה מים שאובים עד שתהי' מליאה והמים יורדים עד השפופרת לתוך המקוה

מקוה ומכוונה לעומקה של מקוה הטבילה, ואז עשינו החפירה ממעטער מעוקב (מעטער על מעטער צרום מעטער) שצחצוק שיצור מקוה צופי ועומקה כנגד עומקה של מקוה הטבילה, ונקב חלול כשפורת הדין עובר מהחפירה להמקוה, והנקב הזה צתוך החפירה הנהו למעלה סמוך לתקרתה היינו בגובה המעטער, ואל תוך החפירה יצולו מי גשמים דרך ליגור של חרס, והמים שצתוך החפירה לא ישמשו אלא להסקה והמה תמיד על עמדם יעמדו, ונקב השפופרת הזה (העובר מהחפירה למקוה הטבילה) פתחו שעריו תמיד לא יסגר ולא יחסם, וגמלאו מי מקוה הטבילה מחוצרים תמיד למי הגשמים של החפירה ע"י שפ"ה הפתוח בכל עת וזמן, ואעפ"י שבאופן הזה טוב היינו יכולים למלא מקוה הטבילה צמים שאובים אף לשיטת הר"ו אחרי שמתחברים למי גשמים ע"י שפ"ה הפתוח תמיד, ככ"ז אין לנו משנים מנהגנו הקודם והגנו ממלאים את מקוה הטבילה ממקוה הכשרה, פן יארע באיזה זמן איזה פסול בהחפירה או שיהי' בה סדק ויהי' מימי' וזחלין או שתחסר לפעמים משעורה, ואז שאולי יחסם השפופרת באיזה מקרה, לפיכך לנו אוחזים מעשינו הראשונים להכשירה ממקוה הכשרה וגם השפופרת פתוח להחפירה, והוא עליהו"ע:

(י) **ופעם** אחד במשך כשנתיים או מחליפין (ציוס של גסס אשר

יבואו בה בו ביום מן השמים אחרים) גם את
מין החפירה, לא אך מלד הנקיות כי אף גם
מעט אשר במשך הרבה פעמים שמתלפין
את המים ממקוה הטבילה יש לחוש שוב
לשיטת הראב"ד, כי בכל פעם שמריקים
את מקוה הטבילה יחסרון מעט מים
מהחפירה בגובה נקב השפופרת הפחות,
וכשתתמלא מקוה הטבילה במימיו יתמלא
חסרון החפירה ממים האלה ויכול להיות
אשר במשך של שנים ושנים שנים יהיו
שוב החשש לדעת הראב"ד, כי על כן דרוש
להחליף גם את מין החפירה במשך הזמן:

(ח) ומציעם הרבנים הגאונים שליט"א נמנו משגיחים מיוחדים

על המקורות והנס ת"ח העובדים בזה
לשם מלוא, ואין רשות להבלין לפתוח את
השפופרת ממקו הכסירה עד שיבא אחד
מהמונים ע"ו, והמשיגה הבא רואה אם
לא נשאר מים ולחלוטית במקו הטבילה
ושלא יסאר בתוכה כלי קבול, וכדומה,

הרי לפי' י' נחל גם הכא בנ"ד דהמ"א
היוורדים בקלות הראשון לוא חף המה ג'
לוגין נחשדו תומי' ע"י השקפה כי עיבי
הקלות הוא כשפ"ה, ומה שהקשה ס' גידולי
טירה ס' י"ד על הס' זכרון יוסף דמי
יודע אם החלול מתחלתו ועד סופו הוא
כשפ"ה לא קשה כמובן לנ"ד, ולענין
קטפרס נלמדך לומר כמ"ס תוי"ט פ"ו
דמקואות מ"ס ד"ה אפילו יעו"ש, אולם
לענ"ד יותר טוב ה' לעשות הנקב קטן
שיה' ברור לנו שאין ג' לוגין בקלות
הראשון, ואף שיה' הנקב פחות משפ"ה
ג"כ אין קפידא דאחרי שאנו מכשירים את
מקוה הטבילה ממקוה הכשירה מו לא
לרבינו רוחא שפ"ה דפ"ה שדרך בועבדו'
מיס כשרים למקוה לא בעינן דוקא שיהי'
כשפ"ה כי שזור זה אינו אלא להקשה
וחזור (ובל עיקר שעיניו כשפ"ה הוא
משום חשש שמא ירדע שלא ירקי מקוה
הטבילה כדאוי ותפסל בנ' לוגין והלמדך
להתכשר ע"י השקפה) ואם לא יהי' ג' לוגין
בקלות הראשון טוב ליכא תפיסת אדם
דאין פסקין כחכמים שגם בתחילה פוסל
דוקא ג' לוגין:

(ו) **בכה** (כמו שכתבתי לעיל אות א')
נהגו האשכנזים צירושלים

ת"ו, מעת נוסד בה צעו"י הישיב החסד
עד שנת תר"ם העבר, והרבה האטערו
הרבנים על שאין ביכולתם להכשיר את
המקוה בימי הקיץ גם לשיטת הראב"ד.
דהנה הראב"ד ס"ל נכון מאד שאזובים

במקומו כשרה ונעל כלה ממנה, כשרה עמי
רובו, היינו שאם עפ"י החשבון נפחתו מימי
הגשמים ולא יא בה רובו של שיעור פסולה
(ומובא בב"י בד"ה וכתב הרא"ש ועוד
הלאה שם ועי' חת"ס סי' רי"ד) וגם
הרמב"ם ס"ל כן אלא דלהרמב"ם פסול
מדרבנן ולהראב"ד הוא מן התורה, ועי'
ס' גדולי טהרה בנחל סיק"כ וס"ק ל"ה
שם"ל להחמיר בזה ועי' שם, ולפי שיטה זו
הרי כשהחליף ב' פעמים את המקוה א"א
להכשירה עוד דבפעם השלישי ליבא תו
לפי החשבון רוב שיעור של מי גשמים, ולפי
מנהגינו שהננו נוהגים להוסיף מים שאובים
במקוה הכשרה ולחת ממנה למקוה הטבילה
הרי הכשרתה שלא עפ"י שיטה הנ"ל :
וישנה תר"ם מאלנו תרופה גם לזה,
אחרי עמל ומדידות ראינו

שם מקיס בקרן זוית אחת בבית המקדש
שאפשר לחפור בו בעומק חפירה כשיעור

המאסף שנה תשיעית

מימי התיסדות הישוב החדש בירושלים ת"ו,
אולם בשנים האחרונות נבנו בתי מקואות גם
בשכונות אחדות מחוץ לחומה ע"ק ושמה הי'
להם יכולת לעשות בור גדול סמוך למקוה
הטבילה, שיהי' מיוחד למים כשרים ושיקבל
בקרבו מי גשמים (מכבר פנוי סמוך לו
ומגנות) בשעור בערך חמשים מקואות,
ובכח המפסיק בין הבור להמקוה נעשה
נקב, ובכל פעם שמריקים את מקוה הטבילה
פותחים את נקב השפופרת עד שיכנס מים
כשרים מהבור למקוה בשעור מקוה בשופי,
ובאופן הזה לא הלריכו לעשות עוד מקוה
שתהי' סמוך למקוה הטבילה ולא לריכי תו
להחפירה (האמורה באותו):

והוא עומד מעת פתיחת השפופרת עד
שיבאו המים למקוה הטבילה שעור גדול
של מקוה, ואז נותן רשות להכלן להוסיף
מים שאובים במקוה הטבילה שתהי' ראוי'
לטבול בה :

(ט) **ואנו** האשכנזים נהגין היום לחמם
את מקוה הטבילה בכל יום,
מטעם שהחולשה ירדה לעולם והכל חולין
אלל לינה, וכמ"ס הח"א לא בהחמוס בע"ס
מדקדקין שיהי' המים כלילה רק פושרין :

(י) **והנה** עד כה ביארתי עליית המקואות
של האשכנזים עפ"י תכונת
המקואות שבחוץ עיה"ק פנימה אשר המה

ידידו ומכבדו **יחיאל מיכל**

טוקאצ'ינסקי.

תקנות משרד הבריאות

תנאים מיוחדים לבתי מרחצאות

1/6/24

להשלמת המידע הטכני מובאים להלן תקנות משרד הבריאות לבתי מרחצאות שהותקנו במ"י יחד בשנת תשכ"ה (1964) לצרכי הפעלתם של מקוואות והפקוח על מצבם ההיגייני

לצורך נסוח תקנות אלו נבדקו כל התקנות הקודמות וכן התקנות המקבילות בחוק האנגלי ובארצות הברית

הועדה שהכינה את התקנות היתה מורכבת ממהנדס ש. פונרוב, מהנדס מחוז ירושלים של משרד הבריאות, מהנדס שפירא מטעם מרכז טהרת המשפחה והמחבר.

המחבר מביע בזה את הערכתו לעו"ד א. וינר ז"ל אשר הדריך אותו בעצתו ובתבונתו בעיקר בנסוח ההגדרות ובנסוח בעיות הקשורות להלכה.

בתוקף סמכותי לפי סעיף 7 לפקודת המלאכות והתעשיות (הסדרתן) אני קובע בזה את התנאים המיוחדים לבתי מרחצאות.

פרק א': הגדרות

1. בתנאים מיוחדים אלה :
"אוצר מים" — בריכת מים סגורה ;
"בריכת טבילה" — בריכת מים המיועדת לטבילת בני-אדם ;
"מנהל" — המנהל הכללי של משרד הבריאות או פקיד שהוסמך על ידיו בכתב לצורך ביצוע התנאים המיוחדים לפי פקודת המלאכות והתעשיות (הסדרתן) ;
"מפעל" — בית מרחץ לרחיצת אנשים בתשלום או שלא בתשלום.
2. תנאים אלה יחולו על בתי מרחצאות, מקומות רחצה, בתי רחצה ציבוריים.

הגדרות

תחולת התנאים

פרק ב': מבנה המפעל

3. המבנה יהיה מחומר יציב, היינו בטון, אבן או לבנים ויהא מוגן בפני חדירת מכרסמים, שרצים וחרקים.
4. קירות המבנה ותקרתו, יהיו שלמים, בלתי חדירים לרטיבות, חלקים ומסויידים או צבועים בצבע בהיר ולא ימצאו בהם פגמים או סדקים.
5. קירות המבנה יהיו מצופים בחרסינה או בחומר אטיס המונע גידול אצות, פטריות או מיקרואורגניזמים אחרים להנחת דעת המנהל, צפוי זה יגיע לגובה של 180 ס"מ לפחות בחדרי הרחצה ואילו בבתי הכסא ובפרוזדורים יגיע לגובה של 120 ס"מ לפחות.
6. רצפת המבנה תהא שלמה ובלי פגמים. הרצפה תהא בנויה מחומר יציב המאפשר שטיפה ונקוי בקלות. הרצפות תהיינה בנויות בשיפוע לנקודות ניקוז לפי תכנית שאושרה על ידי המנהל.
7. (א) דלתות וחלונות המפעל הפונים חוצה יהיו מוגנים נגד חדירת חרקים ומכרסמים פנימה. הדלתות תהיינה מורכבות על צירים ומצויידות בקפיצים אשר יבטיחו סגירה אוטומטית.
- (ב) כל החלונות והדלתות של המפעל יהיו צבועים בצבע שמן בהיר, בשלוש שכבות לפחות, אלא אם כן הם עשויים מחומר בלתי מחליד. החלונות והדלתות יהיו נקיים תמיד.
8. הדלתות של בתי הכסא, חדרי הרחצה ותאי המקלחת תהיינה מורמות לפחות עשרה סנטימטרים מן הרצפה. מנעולי הדלתות יאפשרו את פתיחתם במפתח מבחוץ על ידי עובדי המפעל.
9. בתי הכסא, חדרי ההלבשה, חדרי ההסקה, חדרי הרחצה, תאי המקלחת והפרוזדורים המוליכים אליהם יהיו מוארים היטב באור טבעי או באור מלאכותי.
10. בתי הכסא, חדרי ההלבשה, חדרי ההסקה, חדרי הרחצה, תאי המקלחת והפרוזדורים המוליכים אליהם יהיו מאווררים היטב להנחת דעתו של המנהל.
11. בתי הכסא, חדרי ההלבשה, חדרי הרחצה, תאי המקלחת והפרוזדורים המוליכים אליהם יהיו נפרדים לגברים ולגברות, אלא אם כן הוכח למנהל שהמפעל משמש לגברים ולגברות בזמנים שונים.
12. הכניסה למפעל מבחוץ תהא דרך חדר כניסה.
13. (א) חדרי ההלבשה יהיו במקום המאפשר גישה קרובה דרך פרוזדור אל בתי הכסא לפני המעבר לחדרי הרחצה ולבריכות הטבילה.
- (ב) לפני כל הכניסות והיציאות של חדרי ההלבשה יהיו חציצות המונעות ראיית פנים חדרי ההלבשה מבחוץ.

המבנה

הקיר והתקרה צפוי הקירות

רצפת המבנה

פתחי המפעל

דלתות פנימיות

תאורה

אוורור

הפרדת המינים

חדר כניסה חדרי

הלבשה

(ג) חדרי ההלבשה יכילו סידורים נאותים לשמירת הבגדים וכן ספסלים או כסאות במספר מספיק לשימוש המספר הגדול ביותר של מתרחצים העלולים להמצא במפעל באותו זמן.

14. מתקן השרברבות יהא תואם את ההוראות למתקני תברואה ולהלן — הל"ת) של משרדי הבריאות והפנים ובהתאם לתוכניות שאושרו על ידי המנהל.

15. חישוב המספר הגדול ביותר של מתרחצים העלולים להמצא אותה שעה במפעל ייעשה על ידי חבור תוצאות המכפלה של מספר האמבטיות במפעל בסיפרה שתיים לתוצאות המכפלה של מספר המקלחות במפעל בסיפרה שלוש.

16. מספר קבועות התברואה המינימלי במפעל יהא מותאם למספר הגדול ביותר של מתרחצים העלולים להמצא אותה שעה במפעל ובהתאם לטבלה דלקמן :

המין	מספר המבקרים	אסלות בית כסא	כיורים	משתנות	מזרקות שתייה
גברות	1 לכל 10 מבקרות	1 לכל 10 מבקרות	1 לכל 10 מבקרות		1 לכל 75 מבקרות
גברים	1—10	1	1	—	1 לכל 75 מבקרים
	11—20	1	1	1	
	21—30	2	2	2	
	31—40	2	2	2	
	41—50	3	2	2	
	51—60	3	3	3	
	61—70	4	3	3	
	71—80	4	4	4	
	לכל 20 נוספים	1	1	1	

17. (א) המים שיסופקו למפעל מרשת אספקת המים צריכים להיות זכים וראויים לשתייה מבחינה בקטריוולוגית ;

(ב) מערכת השרברבות תותקן בצורה ומחמרים שיבטיחו אספקת מים טהורים זורמים, קרים וחמים, בכמות מספקת לשימוש בכל קבועות התברואה שבבנין באותו זמן.

(ג) מים חמים זורמים בכמות ובטמפרטורה הדרושה יסופקו לכל קבועות התברואה במשך כל הזמן שבהם המפעל פתוח לקהל.

(ד) ברזי הערבוב למים חמים וקרים במקלחות, באמבטיות ובכיורים יהיו מטיפוס המבטיח אי גרימת כוויות למתרחץ על-ידי מים חמים מדי.

(ה) במקלחות יותקן שסתום סגירה אוטומטי המקציב את כמות המים כל אימת שפותחים את ברז המקלחת.

(ו) מזרקות השתיה אשר יותקנו בכמות הנדרשת בסעיף 16 יהיו מטיפוס נטוי, מוגנים בפני מגע שפתיים ומפני זהום אחר. מקום המזרקות יכול להיות גם בחדר ההמתנה.

18. יש להתקין במקום מרכזי מתאים בשטח המפעל ברז-מים עם הברגה אשר אליו יתחבר צינור גומי או פלסטי עם זרנוק לצורך שטיפת הרצפות והקירות. הרצפות, הקירות וקבועות התברואה יוחזקו תמיד במצב נקי.

פרק ג' : הציוד ואחזקתו

19. (א) ארונות, אצטבאות, שולחנות, רהיטים או ציוד אחר המשמשים במפעל יהיו עשויים מחומר שאינו מחליד, או צבועים בצבע שמן בשלוש שכבות. היה החומר עץ יש לצבועו בצבע שמן בשלוש שכבות. הארונות, האצטבאות, השולחנות, הרהיטים או הציוד הנ"ל יהיו עשויים מחומר הניתן לנקוי בקלות ומוחזקים בתמידות במצב נקי ללא אבק, חרקים, מכרסמים או כל דבר מזהם אחר ;

(ב) הארונות, הרהיטים והציוד המשמשים במפעל יהיו נצבים על סמוכות בגובה של 30 ס"מ לפחות מן הרצפה כדי לאפשר את נקוי ושטיפת הרצפה מתחתם ;

(ג) כל השטיחים המצויים בתחומי המפעל אשר נועדו לשמש את המתרחצים יהיו עשויים מחומר פלסטי מחוספס ומנוקב, המונע החלקה וניתן לנקוי בקלות. השטיחים יהיו בגדלים המאפשרים את הרמתם בנקל לצורך שטיפתם ושטיפת הרצפה מתחתם ;

מתקן שרברבות

חישוב קיבולת המפעל

מספר קבועות התברואה המינימלי

אספקת מים

שטיפה

רהיטים

(ד) כריות ומזרונים המצויים בחדרי המנוחה של המפעל יהיו עשויים מחומר שאינו סופג רטיבות ;

(ה) ליד כל כיור או ליד שורת כיורים בחדרי ההמתנה, הנוחיות והפרוזדורים ימצאו תדיר מגבות נפרדות מבד או מנייר לשימוש של כל מתרחץ, אלא שבמקום מגבות יהא מותר להציב מיתקן חשמלי ליבוש באויר חם או כל מיתקן אחר ליבוש ידים שאושר לכך על ידי המנהל ;

(ו) לא תשמש מגבת אלא לאדם אחד בלבד ; לא תהיינה מגבות לשימוש משותף ;

(ז) כל אימת שהמפעל נוהג לספק למתרחצים בגדי רחצה, מגבות, סבון או סדינים, יש לאחסנם בארונות או בכלי קיבול אחרים שהם מכוסים. בגדי הרחצה המגבות והסדינים המשומשים יאוחסנו בכלי קיבול נפרדים מכוסים. הארונות וכלי הקיבול יהיו במקומות נפרדים זה מזה ומסומנים בסימנים המציינים שהם מכילים לבנים נקיים או משומשים ;

(ח) כל בגדי הרחצה, המגבות או הסדינים הנמסרים על ידי המפעל לשימוש המתרחצים יכובסו וייובשו לפני מסירתם למתרחץ אחר. הכביסה תיעשה רק במכבסה בעלת רשיון לפי פקודת המלאכות והתעשיות (הסדרתן).

(ט) אין לספק לשימוש משותף מברשות, מגבות, מסרקות, סבון או סדינים ואין להעביר חפצים אלו למתרחצים אחרים לאחר גמר השימוש. אלא לאחר שעברו חיטוי ;

(י) ניר טואלט בכמות מספקת ימצא תמיד בכל בתי הכסא אשר במפעל.

20. חמרי ההדברה, הניקוי והחיטוי וכן הדלק וכלי הניקוי יוחזקו במחסן נפרד וסגור.

חמרי
חיטוי

21. בחדר ההמתנה או במקום אחר שימצא מתאים לכך יותקן ארגז לעזרה ראשונה אשר יכיל את הפריטים הבאים : מי חמצן או כלורומין, בנזין, תמיסת יוד, מי בור, תחבושות סטריליות, תחבושות, טיפות ולריין וצמר גפן.

עזרה
ראשונה

22. (א) היה המנהל סבור שהתנאים האקלימיים מחייבים קיום הסקה במפעל, יש להתקין במפעל מתקן חימום להנחת דעת המנהל. היה במקום חדר הסקה תהא הכניסה אליו נפרדת מהכניסה לחדרי ההלבשה והרחצה ;

(ב) חדר ההסקה וכל המתקנים אשר בו טעונים אישור המנהל ;

(ג) הרדיאטורים ומערכות צינורות ההסקה ואספקת המים החמים יהיו מותקנים באופן שימנע מגע ביניהם ובין המתרחצים.

הסקה

פרק ד' : בריכת טבילה

23. (א) בריכת טבילה תהא בנויה בטון או חומר בנין יציב אחר אשר אינו סופג או חדיר למים.

מבנה
הבריכה

(ב) קירות של בריכת טבילה ורצפתה יהיו חלקים ללא סדקים ומצופים אריחי חרסינה או חומר אטים אחר שאושר לכך על ידי המנהל.

24. (א) מדרגות בריכת טבילה לא יהיו לולייניות ;

מדרגות

(ב) רומה של כל מדרגה לא יעלה על עשרים ואחד ס"מ ;

(ג) השטח של כל מדרגה לא יפחת מעשרים ושנים ס"מ ;

(ד) לאורך המדרגות יותקן מעקה.

פרק ה' : אוצר מים

25. (א) אוצר מים המשמש את המפעל יהא בנוי בטון או חומר בנין יציב אשר אינו סופג או חדיר למים ;

מבנה
אוצר
המים

(ב) קירות אוצר מים ורצפתו יהיו חלקים ללא סדקים ;

(ג) בתקרה של אוצר מים ייקבע פתח שמידותיו 60 ס"מ כפול 40 ס"מ לפחות, או בקוטר של 50 ס"מ לפחות, הפתח יסגר באופן הרמטי כדי למנוע חדירת מים ולכלוך לאוצר המים.

26. הנהלת המפעל חייבת לנקוט בכל האמצעים הדרושים כדי למנוע את הצפת המפעל בעת מילוי אוצר המים במי גשמים.

מניעת
הצפה

27. כל צנור המספק מים לבריכת טבילה או לאוצר מים יסתיים מעל שולי קירותיהם, עם מרווח אויר בגובה של 15 ס"מ לפחות, כדי למנוע חדירת המים של בריכת הטבילה או של אוצר המים לתוך מערכת הספקת המים על ידי יניקה.

מניעת
יניקה

28. הרקת מי בריכת טבילה או אוצר מים לתוך ביוב, או למקום סילוק אחר להנחת דעת המנהל, תיעשה באופן שלא יותיר כל אפשרות של חדירת מי שפכים או מי דלוחים, חרקים או מכרסמים לתוך בריכת הטבילה או אוצר המים.

הרקת
הבריכה
ואוצר
המים

29. (א) לא יחוממו המים אשר בבריכת הטבילה על ידי הזרקת אדים ישירה לתוך המים. כל אימת שחימום המים נעשה באמצעות אדים יוגנו נקודות הפליטה של האדים לתוך הבריכה באופן שתימנע כווייה. (ב) אסור להזרים אדים לתוך בריכת טבילה שעה שזו נמצאת בשימוש.

אמצעי
זהירות

פרק ו': איכות המים בבריכת טבילה ובאוצר מים ובדיקתם

30. איכותם הבקטריוλογית הכימית והפיזית של המים בבריכת טבילה ובאוצר מים כאשר הם בשימוש יהיו בהתאם לדרישות המפורשות בפרק זה. 31. כל 5 דגמים שנלקחו בזה אחר זה מבריכת טבילה או מאוצר מים, לאחר שסתרו את הכלור הנותר בדגמים. יהיו הסטנדרטים כדלקמן: לא יהיו באף אחד מן הדגמים יותר ממאתיים בקטריות למיליטר וכן לא יהיה מספר הבקטריות הממוצע יותר ממאה למיליטר. ב-80 אחוז מן הדגמים יכולים להיות 2 חיידקי קולי (או פחות) לכל 100 מיליטר, וביתר הדגמים לא יעלה מספר חיידקי הקולי על 12 ל-100 מיליטר.

איכות
המים
איכות
בקטריולוגית

32. (א) יש לחטא את המים בכלור באופן שבכל שעות השימוש יימצא כלור נותר, כפי שתראה בדיקת אורתוטולדין, לא פחות מ-0.4 חלקים למיליון ולא יותר מ-0.6 חלקים למיליון.

איכות
כימית

(ב) כשמשמשים באלום או בסולפט אלומינה לטיהור המים, צריכה התגובה (pH) להיות 7.0 או יותר.

(ג) כשמחטאים את המים בבריכת טבילה ובאוצר מים בכלור בנוכחות אמוניה, לא יעלה שיעור ה-pH על 7.6, ושיעור הכלור המצוי או הכלור הנותר לא יפחת מ-0.7 חלקים למיליון ולא יעלה על חלק אחד למיליון.

(ד) בזמן שהמספר המותר הגדול ביותר של מתרחצים נמצא בבריכת הטבילה בבתי-אחת יהא שיעור הכלור הנותר סמוך לגבול העליון של כמות הכלור המותרת.

איכות
פיזית

33. (א) המים לא יכילו שום גוף זר או לכלוך צף. בכל זמן השימוש בהם לרחצה ולטבילה יהיו המים צלולים במידה מספקת שאפשר יהא להבחין ממרחק של שלושה מטרים בדיסקיה עגולה בקוטר של חמישה סנטימטרים הצבועה שחור ומונחת על רקע לבן בתחתית בריכת הטבילה או אוצר המים.

(ב) הרצפה והקירות של בריכת טבילה ואוצר מים יהיו נקיים מחמרי משקע, מלכלוך או רירית.

בדיקות

34. בעל המפעל יערוך בדיקות מים מדי יום ביומו. במסגרת בדיקות אלו תבורר כמות הכלור הנותרת במים, שיעורי ה-pH וצלילות המים. בדיקת מציאות כלור נותר תיעשה על ידי מבחן אורתוטולדין או על ידי מבחן אחר שאושר על ידי המנהל. בדיקות אלה תיערכנה לפני השימוש בבריכת טבילה וכן מספר פעמים ביום עת הבריכה נמצאת בשימוש.

כלוריינטור
של גאז

35. כל אימת שהכלור המיועד לשימוש במפעל הוא בצורת גאז, על בעל המפעל למקם את הכלוריינטור ואת מלאי הכלור בחדר נפרד. החדר יהיה בנוי כך שכל פליטה אפשרית של הגז תתנדף אל מחוץ לבנין. החדר יהיה מאוורר להנחת דעתו של המנהל, ותמצא בו תדיר מסכת גאז ראויה לשימוש.

הקלות

36. לגבי בתי מרחץ קיימים אשר שיפורם בהתאם לתנאים אלה יגרום, לדעת המנהל לקשיים שאין לעמוד בהם, או לגבי בתי מרחץ שבישובים שמספר תושביהם אינו עולה על 1000, יכול המנהל, לפי שיקול דעתו, לותר על תנאי מתנאים אלה או לדחות את בצועו.

פרק ז': סילוק האשפה והשפכים

37. (א) האשפה במפעל תיאסף מדי יום ביומו במיכלים המיועדים לכך, אשר יהיו מטיפוס מאושר על ידי המנהל. המיכלים יוחזקו במצב תקין ויהיו מכוסים היטב כל הזמן כדי למנוע חדירת חרקים ומכרסמים לתוכם. לאחר הרקתם יישטפו המיכלים במים נקיים. האשפה והפסולת יסולקו לפחות אחת ליממה.

אשפה
ושפכים

(ב) מי השפכים והדלווחים יסולקו באופן שלא יגרמו למפגעי תברואה, ובהתאם להוראות למתקני תברואה (הל"ת).

פרק ח': נקיון העובדים ובריאותם

38. בעל המפעל יספק לכל עובד במפעל סבון ומגבת נקיה מדי יום ביומו. העובדים ילבשו חלוקי בד נקיים. כל עובד חייב להקפיד על נקיון גופו ולבושו בכל שעות העבודה וכן עליו לרוחץ את ידיו בסבון ולנקות את צפרניו במברשת לפני התחלת העבודה ולאחר כל ביקור בבית הכסא, וכן לאחר כל הפסקה בעבודה.

נקיון
העובדים

בריאות העובדים	39. בעל מפעל לא יעסיק שום אחד מן האנשים האלה : (א) אדם החולה במחלה מדבקת או אדם הנושא טפילים של מחלה מדבקת ; (ב) אדם החולה בשחפת או במחלת עור ; (ג) אדם שעל גופו נמצאים חבורות, חטטים, פצעים פתוחים או מוגלתיים אף אם הם מכוסים ע"י תחבושת ; (ד) אדם שאינו מקפיד על נקיון גופו להנחת דעת המנהל.
עריכת בדיקות רפואיות	40. בעל המפעל ידרוש מכל עובד שיעבור בדיקה רפואית לפני התקבלו לעבודה. העובד ידרש להציג את המסמכים הבאים : (א) אישור מאת רופא שאין הוא חולה באחת המחלות המנויות בסעיף 39 לעיל ; (ב) תעודת בדיקת רנטגן של ריאות המאשרת שהוא אינו חולה בשחפת ריאות. תעודה זו תחודש מדי שנה בשנה. התגלה בשיקוף הריאות תהליך פתולוגי, לא יורשה העובד להמשיך בעבודתו במפעל אלא לפי אישור מיוחד מטעם מנהל לשכת הבריאות שבתחומה נמצא המפעל ; (ג) מנהל המפעל ועובדיו יעברו שיקוף ריאות וכל בדיקה אחרת לפי הוראות המנהל כל אימת שיידרשו לעשות כן על ידי המנהל, וזאת נוסף על השיקופים השנתיים שיערכו להם כאמור בסעיף קטן (ב) לעיל.
איסור כניסה	41. בעל המפעל לא יתיר כניסתם של אנשים שיש להם גרוי או דלקת עינים, שהם מצוננים או מפרישים מן האף או מן האזניים, וכן אנשים שעל גופם מצויים פרונקלים, חתכים או כל אינפקציה אחרת הנראית לעין.
שלטים	42. בעל המפעל יציב במקומות בולטים שלטים להדרכת המתרחצים כתובים בזו הלשון : (א) "לפני טבילה בבריכה 1. נא להשתמש בבתי הכסא ; 2. נא להתרחץ במים חמים וסבון במקלחת או באמבטיה" (ב) "אסור לירוק על הרצפה" ; (ג) "אסור לעשן".

פרק ט' : הוראות שונות

איסור להכנסת בעלי חי ומטלטים מסוימים	43. בעל המפעל לא ירשה להכניס לתחומי המפעל כל בעל חי, סחורות או חפצים שאינם משמשים למטרת המפעל.
שמירה על הנקיון	44. בעל המפעל ישמור על נקיון יסודי במפעל ובסביבתו ויקפיד על הרחקת כל אשפה, פסולת או זיהום אחר מסביבות המפעל.
איסור מגורים	45. בעל המפעל לא ירשה עשיית שימוש בשטח המפעל למגורים ולא ירשה קשר ישיר בין המפעל לבין דירת מגורים, עסק או מוסד אחר.
איסור עסקים	46. בעל המפעל לא יעסוק ולא ירשה לאדם אחר לעסוק בתחומי המפעל בכל עסק אחר.

(—) ד"ר ר. גז'בין

המנהל הכללי של משרד הבריאות

ח' בטבת תשכ"ה — 13 בדצמבר 1964

אודות אחריות האדריכל – תמצית פסק דין

בית משפט חייב את האדריכל באחריות לנזילת מקואות

מבחינת הבעיות המשפטיות המתעוררות בבנין, אין בנין מקוה שונה מכל בנין אחר. אולם כקוריוזום נביא את תמצית פסק דין במשפט בין מזמין (חברה להקמת מקוה בבורו פארק ניו יארק) נגד קבלן בענין בצוע עבודות יציקה לבריכות אוצרות המים והמקוה. התמצית וניתוח הבעיה הופיעו ב־*Progressive Architecture*. המשפט התנהל על מדת האחריות של הקבלן והאדריכל לשנוי תאור העבודה ליציקת הבריכות אשר גרם לנזילות, וזה בניגוד להוראה מפורשת על מטרת העבודה, בו צויין שהבנין לא יתקבל באם לא תובטח אטימות מוחלטת של הבריכות בהתאם להלכה היהודית. בתיאור העבודה המקורי צויין שיש לצקת את כל הבריכות בבת אחת בתוספת חומר אטימות. הקבלן ביקש לצקת את הבריכות בחלקים תוך הבטחת אטימת החיבורים. האדריכל הסכים לשינוי. אחרי גמר הבנין נתגלו נזילות בבריכות והמזמין לא היה מוכן לקבל את הבנין ולשלם את החשבונות.

בית המשפט שיחרר את הקבלן מאחריות, היות והוא פעל לפי הסכמת השינוי מצד האדריכל ; אולם חייב את האדריכל היות והוא – לדעת בית המשפט – לא היה רשאי לשנות את תאור העבודה המדויק והחד־משמעוטי של יציקת בריכות בבת אחת ולהגרר לנסיון בבצוע העבודה אשר לא הבטיח את התנאים ההלכתיים לבנין מקואות.

Liability due to spec changes

If, during construction, an architect confirms a change in spec to the contractor, is the architect or the contractor subject to liability for defects in a project?

If a contractor complies with the plans and specifications of an architect, he would generally incur no liability for defects that may appear in the project, unless caused by defective workmanship or materials. A contractor, however, by seemingly guaranteeing a particular result, may engender a claim of liability even though he has not deviated from the plans and specifications. Such was the situation in the case of *Bradford Const. Co., Inc. v. Mikvah Israel of Boro Park Inc.*, (N.Y.L.J. February 28, 1969, P. 2).

The contractor in that case had entered into a contract in the approximate sum of \$300,000 for the construction of a ritualarium, or mikvah. This facility consists of several immersion pools used by certain members of the orthodox Hebrew faith at certain times of the year. The immersion pools are adjacent to pits or chambers, and are connected by an aperture between the walls to permit the water to enter from the pits into the pools. The pits contain "kosher water," which is a mixture of rain water and drawn water.

The absence of leakage in the pools or adjacent pits is essential from the point of view of the orthodox Hebrews, since the water in the immersion pool must be "still." To insure against leakage, the construction contract provided that "the building shall not be considered to be completed if the individual immersion pools are not in perfect condition." The contract further provided that there was to be added to the concrete mix a substance manufactured by a waterproofing company that would render the concrete impermeable. The waterproofing company was to furnish a five-year guarantee against leakage.

The plans and specifications were prepared by architects who

were furnished with a document that set forth a digest of religious laws controlling the modern methods of constructing mikvahs. This document specified the minimum quantity of water the pools must contain, detailed drawings of the size and relationships of the mikvahs, chambers, and troughs, and stated the restrictions in mixing the waters collected in the troughs. The document also provided for a monolithic concrete pouring method, without reinforcement of any type. Approved waterproofing was limited to any ground or liquid substance, excluding metal or glass-fiber strands, and the pools were to be so constructed as to eliminate settling and cracking.

The construction contract did not include this document as part of the contract, but did provide that concrete be poured monolithically so that there would be one continuous pouring or placement, thereby avoiding seams or construction joints. However, during the course of construction, the architects confirmed to the contractor, in writing, that the immersion pools were to be constructed in accordance with shop drawings that had been submitted, except that the concrete was not to be poured monolithically but in stages, in accordance with the specifications of the waterproofing company that was to furnish the five-year guarantee against leaks. The reason for this change was the waterproofing company would not furnish the guarantee unless the product were poured in stages, according to their specifications.

This method of pouring required construction joints. In order to keep the mikvahs and auxiliary facilities watertight, the contractor formed a keyed construction joint between the upper

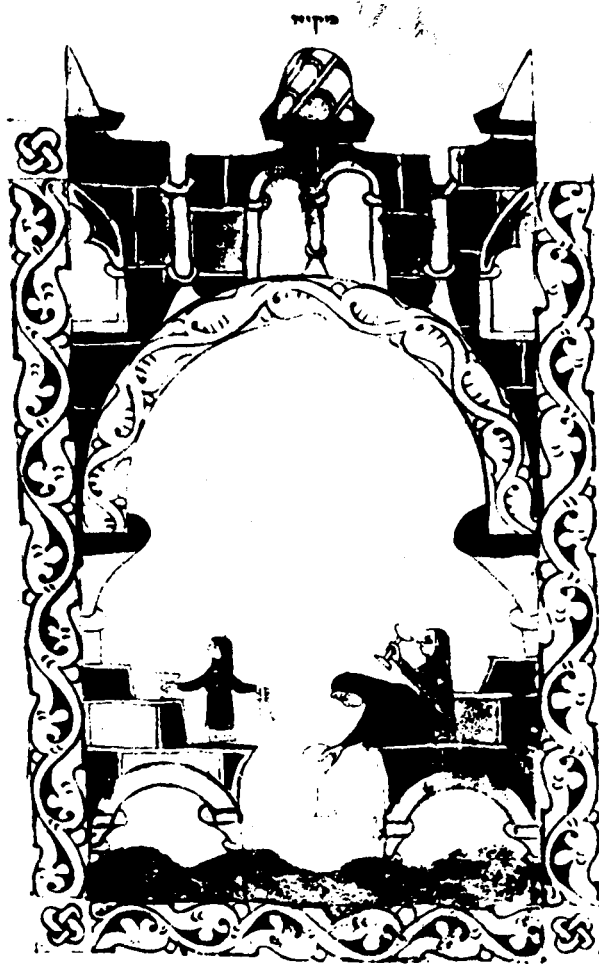
and lower portions of the pits servicing the ladies' mikvahs.

The pits and pools were tested before tile was applied and were found to be watertight. After the tiles were applied and the ritualarium was open for services, it was discovered that water was leaking out of the construction joints. The key joint was unsuccessful in preventing the leaks because a high head of pressure had formed due to the water in the pools. Neither the contractor nor the waterproofing company was successful in repairing the mikvah to prevent the leaks, and the owner refused to pay the balance of monies to the contractor under the construction contract.

The Court concluded that the letter of the architects constituted an amendment to the plans and specifications and that the contractor therefore was not subject to liability for failing to make a monolithic pour. The owner further argued that the contractor had guaranteed that he would furnish a leakproof facility. In rejecting this contention, the Court quoted from a case involving a similar issue. The Court said:

"The agreement is not simply to do a particular thing, but to do it in a particular way and to use specified materials, in accordance with the defendant's design, which is the sole guide. The promise is not to make [it] watertight, but to make [it] watertight by following the plan and specifications prepared by the defendant, from which the plaintiff had no right to depart, even if the departure would have produced a waterproof cellar."

The Court, although rejecting the owner's claim against the contractor, charged the architects with liability for creating a risk of leakage by permitting the concrete to be poured in stages rather than insisting upon a monolithic pour. The Court held that the architects should have known that pouring in stages would not be safe against risk of leakage unless it were done in conjunction with the use of certain materials that could not be used because of religious restrictions. The Court concluded that the architects were in error in relying upon a guarantee furnished by a supplier rather than adhering to their original specification.

נשים המטהרות כלים במקוה
מתוך הגדה ספרדית מהמאה ה-14,
בריטיש מוזיאון, לונדון